

к. е. н., доцент кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування

Налукова Н. І.

Тернопільський національний економічний університет

*провідний спеціаліст-економіст відділу зведених робіт та показників
національних рахунків управління зведеної інформації та аналізу*

Забродська Р.І.

Головне управління статистики у Тернопільській області

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Одним із головних завдань для суб'єктів підприємництва в умовах динамічного, змінного і невизначеного навколишнього середовища є збереження підприємства на досягнутому рівні і вже на цій основі забезпечення його безперервності розвитку. На сьогодні ефективна діяльність господарюючих одиниць практично неможлива при стовідсотковому фінансуванні лише власними фінансовими ресурсами, та у більшості випадків економічно не вигідна, відповідно необхідною їй складовою стають фінансові операції. Тому суб'єкти підприємництва можуть використовувати як позичені так і залучені фінансові ресурси. Так, у цьому випадку актуальності набувають питання формування фінансових доходів та проведення фінансових витрат, тобто здійснення фінансової діяльності.

В сьогоднішніх умовах функціонування суб'єктів підприємництва все більш ускладнюється впливом на них динамічних змін різних чинників навколишнього середовища. Критично оцінюючи загальну тенденцію незначних позитивних зрушень за останні роки, зазначимо, що підприємницький сектор поки що не є вирішальним чинником зростання національної економіки. Фінансово-економічна криза, що охопила більшість суб'єктів підприємництва України, зумовила зниження їхнього фінансового потенціалу, оскільки у 2009 р. діяльність майже 40% усіх господарюючих

одиниць була збитковою [1 с. 132]. Згідно наших переконань це наслідок незбалансованості активів і зобов'язань за термінами, низької питомої ваги власних фінансових ресурсів, обмеженості чистого оборотного капіталу і наявності протиріч між ліквідністю - рентабельністю і фінансовою стабільністю - ліквідністю. Усе вищеописане свідчить не на користь ефективної фінансової діяльності суб'єктів підприємництва.

Динаміка темпів приросту загальної кількості суб'єктів підприємництва України свідчить про те, що починаючи з 1991 року, цей сектор економіки зріс майже у 12 разів. Так, найбільші темпи приросту кількості суб'єктів підприємництва на початку 90-х років складають в середньому 150% - 200% щорічно. У період з 1996 по 2003 рік щорічний показник зростання уже на рівні приблизно 115%. Починаючи з 2004 року, відбуваються зміни темпів приросту суб'єктів підприємництва: з 4,7% до 8,4% (2004-2005р.р.) та від 3% у 2006 році до 11% у 2007 р. Упродовж 2008-2009 років загальна кількість суб'єктів підприємництва в Україні становить майже 2,6 млн. одиниць. Середня кількість суб'єктів підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення становить 661 од., у Тернопільській області – 525 одиниць. Можна відзначити що даний показник у Тернопільській, Рівненській (512 одиниць) і Чернігівській (513 одиниць) областях є найнижчим у порівнянні з рештою областей. Найвищим даний коефіцієнт є у містах Києві (1012 одиниць) та Севастополі (824 одиниць) [3].

У структурі суб'єктів підприємництва у 2009 році підприємства становлять - 15,8 %, а фізичні особи-підприємці - 84,2%. Структура самих же підприємств така: малі - 85,1% (324 тис. одиниць), середні - 14,7% (56 тис. одиниць), великі - 0,2% (770 підприємств). Це на 70% більше у порівнянні з відповідним показником 2001 року. Кількість зареєстрованих фізичних осіб - підприємців України за період з 2001 року до 2009 р. зросла на 85 % [3]. Можна зробити висновок, що на фоні загальних високих темпів збільшення кількості суб'єктів підприємництва темпи зростання кількості фізичних осіб-підприємців на сьогодні випереджають динаміку створення малих підприємств.

Серед всіх суб'єктів підприємництва по Україні випереджаюче кількісне зростання є характерним для малих підприємств у порівнянні із середніми та великими. Їх кількість порівняно з початком активних ринкових перетворень (1995 рік) збільшилась майже в 3,5 рази. Причому, до 2007 року в країні зберігалась позитивна тенденція збільшення кількісного показника малих підприємств майже в усіх регіонах України. Позитивно, що на відміну від першої половини 1990-х років утворення малих підприємств впродовж останніх років відбувається не в результаті поділу чи реструктуризації діючих підприємств, а шляхом утворення абсолютно нових суб'єктів підприємництва.

Показник середньої кількості малих підприємств по Україні у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення у 2007 становив 76 одиниць, у 2008 р. - 72, у 2009р - 75. На малих підприємствах України зайнято 2 227,4 тис. осіб, на малих підприємствах Тернопільської області - 36,2 тис. осіб, а кількість зайнятих працівників у фізичних осіб-підприємців по Україні порівняно вища - 4 223,5 тис.осіб, а у Тернопільській області цей показник на рівні - 84,0 тис. осіб [3]. Таким чином дані проведеного нами аналізу свідчать, що абсолютна кількість малих підприємств в Україні зростає, і на сьогодні становить 85% усіх зареєстрованих підприємств. Та варто відзначити, що зміна темпів приросту малих підприємств свідчить про постійне уповільнення зростання їхньої кількості. Тобто, 2008 р. через фінансову кризу був несприятливим як для усього бізнесу, так і для малих підприємств зокрема, що і призвело до певного скорочення їх кількості. Хоча призупинення темпів зростання малих підприємств можна пояснити і насиченням ними галузі торгівлі за одночасної відсутності стимулу їхньої появи саме у галузях виробничої сфери.

Аналіз фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування, засвідчив, що 67% усіх суб'єктів підприємництва Тернопільської області у 2009 отримали фінансовий результат у розмірі 1 308 050,5 тис. грн. (в основному це суб'єкти підприємництва Підволочиського, Підгаєцького, Зборівського, Заліщицького, Тербовлянського районів – біля

80% усіх СП), а 33% - отримали збитки у розмірі – 957 181,2 тис. грн. (суб'єкти підприємництва Кременецького, Козівського, Тернопільського, Гусятинського, Буцацького районів – біля 35%) [1, с. 63]. У порівнянні із попереднім роком це кращі результати. Одним із важливих факторів, що впливає на загальний стан економіки регіону є те, що суб'єкти підприємництва Тернопільської області в основному функціонують у сфері торгівлі, оскільки 97% з них, котрі придбавали патенти у цьому році, отримали дозвільні документи на право здійснення торгівельної діяльності. Решта 3% суб'єктів підприємницької діяльності отримали патенти на здійснення діяльності з надання побутових послуг, торгівлі готівковими валютними цінностями тощо.

Прибутки суб'єктів підприємництва до оподаткування зросли за 2005-2008 рр. в 1,7 рази (від 1 953,0 тис. грн. до 3 405,0 тис. грн.), проте уже в 2009 році спостерігається зниження цього показника до рівня ще нижчого, ніж він був у 2005 році (тобто до 1 602,8 тис. грн.). Це 75,9% від усієї кількості суб'єктів підприємництва і вони в основному зареєстровані у Борщівському, Буцацькому, Зборівському, Козівському, Кременецькому, Тернопільському, Тернопільському, Чортківському районах. У 13 разів зросли збитки суб'єктів підприємництва на території аналізованої області від 157,7 тис. грн. у 2006 р. до 2 032,0 тис. грн. у 2009 р. Відзначимо, що це 24,1% усіх суб'єктів підприємництва [1, с. 53, 71].

Суб'єктам підприємництва на здійснення фінансової діяльності надано кредитів у 2008 році на суму 477 тис. грн., (з них у національній валюті на суму – 149 тис. грн., 328 000 в іноземній валюті), а у 2009 р. на суму 421 тис. грн. (вся сума у національній валюті) [1, с. 17]. У даному випадку спостерігається негативна динаміка аналізованого показника, тобто відбулось його зниження на 56 тис. грн. Фактором таких змін навколишнього середовища вважаємо зміну умов видачі та отримання кредитів.

Рентабельність фінансової діяльності суб'єктів підприємництва Тернопільської області на рівні 19,7% (у порівнянні із початком аналізованого періоду показник зріс майже у 17 разів, від 321,6 тис. грн. у 2005р. до 5 385,8

тис. грн. у 2009 р). Найбільш рентабельними були у 2009 році суб'єкти підприємництва Гусятинського (158,5%) та Зборівського (98,2%) районів Тернопільської області. Відмітимо, що у 2006 та 2007 роках рівень рентабельності суб'єктів підприємництва був на рівні 20 та 29% відповідно [1, с. 107, 116].

Звернемо увагу на те, що відбулись зміни у розмірі чистого прибутку суб'єктів підприємництва, у сторону його зниження, хоча й незначного, на 340,9 тис. грн. (від 1 868,3 тис. грн. у 2005 р. до 1 527,4 тис. грн. у 2009 р.). Результати проведеного аналізу показали, що хоча й питома вага суб'єктів підприємництва, що отримали збиток за аналізований період знизилась на 6%, проте величина отриманих ними збитків збільшились у 4,3 рази (від 480,2 тис. грн. до 2 061,9 тис. грн.).

Обсяг операційних витрат суб'єктів підприємництва Тернопільської області у 2009 році у порівнянні із 2008р. знизився на 5 519,6 тис. грн. і був на рівні – 32 402,2 тис. грн. (у 2008р. – 37 921,8 тис. грн.) Найбільшу частку (57%) становили інші операційні витрати (18 629,1 тис. грн.), приблизно 16% склали витрати на оплату праці (5 131,5 тис. грн.) та вартість послуг (5 279,1 тис. грн.) [1, с. 96-97]. У порівнянні із попереднім роком структура витрат була така: по 40% займали інші операційні витрати (15 131,9 тис. грн.) та вартість послуг (15 120,6 тис. грн.), а частка витрат на оплату праці була на рівні – 13% (4 859,1 тис. грн.) [2, с. 92].

Проведений аналіз балансу суб'єктів підприємництва показав, що за період 2007-2009 років величина власного капіталу залишилась майже незмінною, зменшившись на 368,5 тис. грн. (від 5 2406,1 тис. грн. у 2007 грн. до 5 2037,6 тис. грн. у 2009р.), приблизно у 2 рази збільшилась величина довгострокових зобов'язань (від 39 185,1 до 74 845,4 тис. грн.) та поточних зобов'язань (від 64 189,2 тис. грн. до 136 548,7 тис. грн.), а обсяг доходів майбутніх періодів знизився у 2,5 рази (від 128,6 тис.грн. у 2007 році до 53,0 тис. грн. у 2009р.) [1, с. 26 - 27].

Впродовж 2007-2009 років для власного капіталу суб'єктів підприємництва характерною була така структура: питома вага статутного капіталу у 2009 р. на рівні майже 63% (у 2007-2008 рр. – 55%), резервного капіталу – 34% (у двох попередніх роках 30%), додаткового капіталу - 10% (у 2007-2008 рр. - 19%). У частині його складових спостерігалось незначне зростання абсолютних величин статутного капіталу на 214,8 тис. грн. (від 32 230,8 тис. грн. у 2007 р. до 32 445,6 тис. грн.), неоплаченого та вилученого капіталу на 55,7 тис. грн. (від 973,5 тис. грн. до 1 029,2 тис. грн.), додаткового капіталу 630,3 тис. грн. (від 4 599,2 тис. грн. до 5 229,5 тис. грн.), і збільшення нерозподіленого прибутку (непокритего збитку) від -2 019,0 тис. грн. до -2 693,1 тис. грн. [1, с. 40-41].

Величина необоротних активів суб'єктів підприємництва збільшились за період 2007-2009 рр. у 4,8 рази (від 33 547,7 тис. грн. до 160 841,6 тис. грн.), а величина оборотних активів знизилась на 13%, що становить у 2009р. 14 536,3 тис. грн. (від 123 672,4 тис. грн. до 109 136,1 тис. грн.). Впродовж аналізованого періоду у структурі необоротних активів найбільші частки займають незавершене будівництво (32%) та довгострокові фінансові інвестиції (50-55%). Відбулись також і значні зміни у їхніх абсолютних величинах, відповідно, вони зросли майже у 3 та 50 разів. У структурі оборотних активів значну питому вагу становлять дебіторська заборгованість (90%) і грошові кошти (8%), проте динаміка абсолютних величин цих статей незначна [1, с. 24-27].

У процесі аналітичного дослідження виявлені нами зміни абсолютних та відносних величин показників, що характеризують ефективність фінансової діяльності суб'єктами підприємництва показали, що формування у достатньому обсязі фінансових ресурсів, капіталу та їх раціональний розподіл і використання є необхідною умовою прибуткової діяльності будь-якої господарюючої одиниці. Нестача фінансових ресурсів негативно впливає на динаміку та структуру капіталу підприємств призводячи до зменшення можливостей фінансування подальшого їх розвитку, погіршення кінцевих

результатів їх діяльності, скорочення надходжень до бюджету, до виникнення та зростання заборгованостей перед іншими суб'єктами підприємництва.

Результати проведеного нами аналізу практики фінансової діяльності суб'єктів підприємництва на прикладі Тернопільської області дозволили зробити висновок, що оптимізації структури джерел фінансових ресурсів, складових капіталу господарюючих одиниць сприятиме удосконалення системи здійснюваних підприємством заходів для залучення в необхідних обсягах капіталу із зовнішніх джерел та вчасного і повного виконання зобов'язань щодо їх повернення. Основними кроками у цьому напрямі вважаємо є такі: підвищення точності прогнозування фінансових ресурсів, пошук та використання альтернативних джерел ліквідності, підвищення ефективності використання вільних коштів, збільшення частки саме власних фінансових ресурсів, пошук резервів прискорення оборотності грошових активів.

Успішна реалізація запропонованих шляхів щодо покращення фінансової діяльності суб'єктів підприємництва вимагає проведення відповідних заходів і на загальнодержавному рівні. З тих, що сприятимуть позитивним змінам у структурі капіталу підприємств, активізації їх фінансової діяльності, вважаємо, можуть бути такі: створення політичного середовища, яке позитивно впливатиме на розвиток саме малого та середнього підприємництва; постійний моніторинг реалізації політики сприяння розвитку суб'єктів підприємництва через відстежування стану становлення малого та середнього підприємництва; створення сприятливого інвестиційного клімату у державі збільшить обсяги інвестицій у малий та середній бізнес та активізує фінансову діяльність суб'єктів підприємництва. У цьому контексті доцільним є вдосконалення методів і форм міжнародного співробітництва та формування позитивного іміджу країни; на загальнодержавному рівні варто створити умови для залучення коштів не лише вітчизняних та зарубіжних інвесторів, а й фізичних осіб в основний капітал суб'єктів підприємництва; фінансово-кредитна політика держави через надання малим підприємствам та індивідуальним підприємцям субсидій чи пільгових кредитів, пільг при

оподаткуванні сприятиме розвитку малого підприємництва; пріоритети потрібно надавати таким суб'єктам підприємництва, які забезпечують максимально можливе використання у процесі діяльності місцевих ресурсів та ефективне і раціональне їх використання, стабільні надходження до місцевих бюджетів, формування моделі зайнятості, яка найбільш відповідає специфіці трудового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці з урахуванням основних тенденцій, що відбуваються на регіональному ринку праці; доцільною є розробка програм сприяння розвитку суб'єктів підприємництва на різних рівнях управління; сприяння розвитку ефективної регіональної інфраструктури малого бізнесу, яка забезпечуватиме інформаційні, консультативні та навчальні послуги щодо здійснення фінансової діяльності; сприяння розвитку системи підготовки висококваліфікованих кадрів для сфери фінансової діяльності, підвищення кваліфікації кадрів шляхом їх перепідготовки, стажування за кордоном; оцінка стану розвитку суб'єктів підприємництва на території регіону і розробка заходів, щодо його розвитку на пільгових умовах у менш розвинених районах; проведення соціальних опитувань підприємців з питань оцінки інвестиційного клімату, інформування підприємців про позитивний закордонний досвід функціонування малих підприємств через спеціальні сайти Інтернету або газети, радіо чи телебачення, активізація сприяння підприємцям у можливості отримання стажування за кордоном.

Література

1. Фінанси області за 2009 рік: Статистичний збірник / за ред. Т. М. Грищук - Тернопіль, 2010. – 146 с.
2. Фінанси області за 2008 рік: Статистичний збірник / за ред. Т. М. Грищук - Тернопіль, 2009. – 140 с.
3. <http://www.ukrstat.gov.ua/>